

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Димитър Николов Александров „Фикционални репрезентации на постчовешкото в постмодерния роман дистопия в литературата на Северна Америка и Канада: Филип К. Дик, Уилям Гибсън, Маргарет Атууд”, представен за придобиване на образователната и научна степен „доктор”

от доц. д-р Радостин Димитров Русев (БАН, Институт за литература)

Дисертационният труд изследва трима автори от САЩ и Канада, всеки от които в някакъв аспект е представителен за дистопичното творчество и традиция, с пет романа от различни времеви периоди (от 60-те години на ХХ век до днес), свързани помежду си от общата тема за постапокалипсиса, за дехуманизацията. Тяхната тематика и проблематика са добра предпоставка за приносно и новаторско представяне на дисертанта.

Ключовите за този труд термини – утопия, антиутопия, дистопия – изискват неизбежни уговорки, уточнения още в самото начало. И дисертантът не пропуска да ги направи навреме – решава да се придържа към категоризацията и разграничаването на термините, предложени от Том Мойлан (с. 3), отнасяйки се с подозрение към твърдението, че дистопиите са отделен вид, и да използва термина дистопия само като работен термин, най-подходящ за деидеологизирания период на постмодернизма. Струва ми се, че тук той е пропуснал откритата му се сгодна възможност – да навлезе още по-дълбоко в неприключилата дискусия около въпросните термини и сам да даде принос за разграничаването им, за разсейването на терминологичните неясноти.

Следващото, с което се е заел, е да очертае теоретичната основа, върху която ще стъпва изследването и през призмата на която ще се провежда анализът. Тя е респектираща, в широк диапазон и разнообразна. Друг е въпросът дали му е била толкова потребна в подобни мащаби и доколко посетил той се е възползвал или придържал към нея (например философията на Жан Бодрияр, на която поне в първоначалните му намерения се възлага специална роля в изследването).

По-нататък уводът, като се изключат аргументираните терминологични уточнения и очертаването на солидна методологическа рамка, оставя усещането, че просто резюмира основната част. Изпреварвайки, можем да кажем, че и заключението също не е съвсем удовлетворително – съдържа

текст, който отново подхожда повече за основната част, обяснения какво е правено, какво е разглеждано от дисертанта, характеристики на художественото творчество на изследваните автори и на самите автори, а не обобщения, изводи.

Основната част на дисертацията включва пет глави, всяка от които представлява анализ на една от петте творби, подбрани от дисертанта: „Беглец по острието” на Филип Киндред Дик, „Невромантик” на Уилям Гибсън, „Разказът на слугинята”, „Орикс и Крейк” и „Годината на Потопа” на Маргарет Атууд. Анализът обаче нито веднъж не се затваря, не се ограничава единствено в конкретната творба, за която се пише. Когато анализира един роман, Димитър Александров не забравя и за останалите четири, които също са обект на изследване в дисертацията, не пропуска всяка предоставила му се възможност да отскочи в разсъжденията си към някой от тях. Така анализът изглежда твърде динамичен и разнообразен, и то не само чрез уместните периодични отклонения към някоя от другите творби, а и с връщанията към класическите дистопии на Замятин, Оруел, Хъксли, с препратките към теоретични формули, които се илюстрират или потвърждават чрез анализирания художествен текст. Това непрекъснато чувство за сравнение, необходимостта да се правят отклонения, препратки, и то не изкуствено, насилно, а съвсем плавно, в точен момент и на точно избрано място е една от най-добрите страни и на труда, и на автора му.

Първата глава, „Постапокалипсисът и Постчовешкото: Предметите и упадъкът в „Беглец по острието” на Филип К. Дик”, изследва механизмите, които американският писател използва, за да представи зловещата картина на общество, подчинено от материята, медиите и корпоративната култура. Тя е кратка, фрагментарна, необяснимо защо повтаря неща, вече съобщени в увода, без да ги доразвива или задълбава, прекъсва внезапно. Проявява се и прекомерно увличане в сюжетни подробности, присъщо и на останалите глави.

Откроява се втората глава, „Постапокалипсисът и Постчовешкото: Материя и плът в киберпространството – „Невромантик” на Уилям Гибсън”. Именно тя открехва литературоведските възможности на дисертанта. Тук са и като че ли и най-пълноценните и непринудени анализи в дисертацията (например за готиката у Гибсън, с. 35–41), анализът вече отива все повече в дълбочина, с далеч по-съсредоточено вглеждане в многозначителните детайли. За разлика от незавършената по подобаващ начин първа глава тази приключва с добър преход към следващата.

Три глави запълва анализът на творчеството на канадската писателка Маргарет Атууд („Постапокалипсисът и Постчовешкото: Дисциплината на

пола и съзнанието в „Разказът на слугинята” на Маргарет Атууд”, „Постапокалипсисът и Постчовешкото: Човекът, обектите и биотехнологичния хаос в „Орикс и Крейк” на Маргарет Атууд”, „Постапокалипсисът и Постчовешкото: Отново сам и отново оцеляващ в „Годината на потопа” на Маргарет Атууд”), която според дисертанта е най-актуална в дистопичното творчество в епохата на постмодернизма и е централен фокус на неговата дисертация. Може да се приеме като удачно решение три от петте анализирани текста (и съответно три от петте глави на изследването) да бъдат свързани с един и същ автор. На пръв поглед възниква съмнение за дисбаланс, но такъв експеримент в случая сполучва, тъй като едновременно показва и индивидуалното творческо развитие на писателката, и как творчеството ѝ променя, влияе върху жанра, в който тя твори.

При представянето на анализирани текстове дисертантът се е доверил на хронологичния принцип. Съблюдаването на този принцип, както и отделните глави за всеки от изследваните романи са белези на един по-шаблонен, по-тривиален подход. Наистина хронологичният принцип има оправдание и логика. Защото текстовете, избрани за анализ, все пак маркират изключително важни моменти, етапи в движението на жанра, представят изследвания жанр в развитието му. Защото дава по-прегледна представа за пренасянето и развиването на теми и проблематика във времето. Но пречи на анализатора, ограничава го, а и той някъде в себе си видимо му се съпротивлява, като че ли иска да избяга от него, очевидно е, че му е бил необходим съвършено друг принцип, върху който да структурира изследването си.

В увода си (с. 9) дисертантът Димитър Александров посочва, че най-интересни и полезни за него ще бъдат съпоставките на избраните от него романи с „Ние” на руския писател Евгений Замятин, както и с двама от най-значимите представители на дистопията в литературата на Западна Европа – „1984” на Джеймс Оруел и „Прекрасният нов свят” на Олдъс Хъксли. Обещанието не само е спазено, но от този момент нататък то става изключително важно за дисертацията. Духът на трите класики витае не само в художествените текстове на по-късните дистопични автори, творбите на Замятин, Оруел и Хъксли се оказват повече от необходими и за анализите на Димитър Александров. Много елегантно, ненатрапчиво, те присъстват там, от тях тръгват или към тях водят анализи всеки път, когато възникне някакъв повод за сравнение или сравнението е просто наложително.

За съжаление сравнителният анализ с класическия роман-антиутопия на Замятин, Оруел и Хъксли, колкото и успешно да е проведен, не е поставен

като първостепенна цел от дисертанта. Може да се говори дори за конфликт между предварително заявената и в действителност използваната призма, през която става четенето на избраните автори и творби.

Заглавието заявява четене преди всичко през призмата на постмодернизма, нееднократно и в увода, и основната част на дисертацията също се правят изрични уговорки за това. Вместо такова обаче връх взема ту общият анализ, ту сравнителният през призмата на трите класически антиутопии. Освен това за Д. Александров като че ли постмодернизмът е по-скоро времеви период, отколкото естетика, начин на мислене, поглед към света.

Не липсват и изследователски попадения от гледна точка на четенето на избраните творби именно през призмата на постмодернизма. Например опитът му да анализира т.нар. „кипъл” (с. 26) – блестяща метафора, която само постмодерното мислене може да изобрети, макар и да е останала недоразкодирана от дисертанта. Също и разсъжденията му за проникването на готицизма в постмодернистичното писмо (готическите елементи у Гибсън, с. 35). Между другото, именно този коментар е и пример за това, как Димитър Александров анализира даден текст – чрез връзките му с предходни художествени текстове, в доста широк контекст, усеща се как се забавлява с това, изследва конкретен текст не като затворена, самодостатъчна система, а чрез връзките ѝ – директни или предполагаеми – с други текстове, онагледява теории.

В дисертационния труд се засягат важни проблеми в дистопиите, станали актуални в постмодерното общество – за дехуманизацията, кризата на идентичност, човек и технологии, човек и виртуално пространство. Дисертантът се ориентира без особени усилия в художествените текстове, напипва специфичната атмосфера на всеки роман, който изследва, и може да я предава, улавя съществените детайли, но на места си остава просто пристрастен любознателен читател, а не анализатор, тълкувател, отклонява се и повече от приемливото от поставените от самия него цели.

Формулировките на някои цели, задачи, амбиции на изследването не са съвсем прецизирани, не звучат достатъчно убедително и смислено. Например „да запознае българската литературна научна общественост с най-новите книги” в изследвания от него жанр (с. 17). Или да „интегрира писателката в българския литературен дискурс”, тъй като все още нейните дистопии не са преведени на български език (с. 17) – подобен извод едва ли подхожда за рецепцията в информационно и технологично общество, в което живеем.

Формулирани, донякъде разгледани, но недостатъчно изчерпателно и задълбочено анализирани в труда са някои наистина значими за изследването моменти – като езикът на дистопиите например.

По отношение на езика и стила на дисертанта също са останали недообмислени, неизчистени моменти.

Абсурдно е да се квалифицира един текст като повече или по-малко постмодерен (с. 6, „Беглец по острието”).

Не липсват и фактологични недоглеждания, каквито на този етап на изследването вече би следвало да бъдат изцяло изчистени – Х. Уелс е представен като автор на „Прекрасният нов свят” (с. 15).

Има и досадна непоследователност при предаването на чуждите собствени имена на български език, при това става дума не за епизодично споменати, а за основни за изследването автори: Гибсън е ту Уилям (с. 4, 5, 7, 14, 17, 32 и т.н.), ту Уилям (с. 5, 35, 37, 40, 51, 68 и т.н.); Хъксли е ту Алдъс (с. 20, 88, 115, 117), ту Олдъс (с. 9, 63, 141).

Същата небрежност се проявява и при названията на художествени творби: популярният антиутопичен роман на Хъксли е ту „Прекрасният нов свят” (с. 63), ту „Прекрасния нов свят” (на същата с. 63), ту „Прекрасен нов свят” (с. 9, 27, 30, 55, 88).

Срещат се и спорадични случаи на неправилна употреба на пълен член, към тях може да се прибави и слабостта към изброяване.

Независимо от отбелязаните дотук несъвършенства (в изследователските подходи, в индивидуалния стил) Димитър Александров определено притежава потенциала на добър литературовед, който в следващи изследвания може да бъде проявен на далеч по-високо ниво от показаното в този дисертационен труд. Затова и бих настоял пред останалите участници в научното жури да му бъде присъдена образователната и научна степен „доктор”.

София,
30 септември 2014 г.